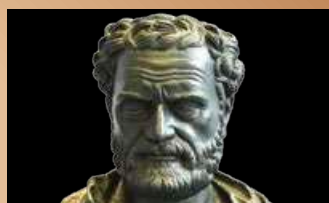

NOVA AKROPOLA

ZA BOLJEG ČOVJEKA I BOLJI SVIJET

SVIJET KLASIČNE GRČKE

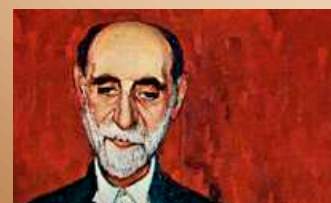
DEMOKRIT

O PODJELI RADA

OSJEĆAJ ZA
VRIJEDNOSTI

JUAN RAMÓN
JIMÉNEZ

4

NOVA AKROPOLA

ZA BOLJEG ČOVJEKA I BOLJI SVIJET

11 | 2024. WWW.NOVA-AKROPOLA.COM

Sadržaj

8

12

14

16

4 DEMOKRIT

Luka Marić

8 SVIJET KLASIČNE GRČKE

Jerko Grgić

12 Adam Smith naspram Platona O PODJELI RADA

Julian Scott

14 OSJEĆAJ ZA VRIJEDNOSTI

Nilakanta Sri Ram

17 JUAN RAMÓN JIMÉNEZ Pjesnik svjetlosti

Vesnica Bošnjak

Impresum:

Glavni urednik: Andrija Jončić

Izvršna urednica: Nataša Žaja

Urednici rubrika: Dijana Kotarac, Ana Jončić,
Jerko Grgić, Nataša Žaja, Branislav Vukajlović, Damir Krivdić

Lektura: Branka Žaja

Tehničko uredništvo:
Svjetlana Pokrajac, Matija Prević

ISSN 1849-6237

Izdavač:

NOVA AKROPOLA - kulturna udruga

Ilica 36, 10000 Zagreb

Tel: 01/481 2222

web: www.nova-akropola.hr

e-mail: info@nova-akropola.com

Klasične grčke vrijednosti i doprinosi na mnogim područjima još uvijek su živi uzori današnjoj kulturi, kao što su to dugo bili rimskoj ili kasnije kulturi renesansne Europe. Sama riječ *klasičan* u njenom dubljem značenju postala je sinonim za sve ono što ima trajnu i općepriznatu vrijednost, i ne odnosi se samo na razdoblje antike, nego na sve istinski vrijedno što je ostavilo neizbrisiv trag u vremenu, poput klasičnih razdoblja velikih kultura, klasičnih djela književnosti, kazališta, glazbe i sl.

Da bismo pojмили vrijednost klasične kulture općenito, ukazat ćemo na temeljne antičke koncepte na kojima počiva. Jedan od najistaknutijih vezan je uz pojam kozmosa, uređenog svijeta kojim upravljaju prirodni zakoni djelujući na sve što postoji. Čovjek je dio puno veće cjeline i ima mogućnost svjesno odražavati elemente kozmičkog reda. Cijela grčka kultura prožeta je određenim uspostavljenim pravilima i kanonima kojima se poput kompasa usmjeravaju čovjekova umijeća i stvaralaštvo ka ispravnoj mjeri i harmoniji. Oživotvorenje toga su mnogobrojna djela – nositelji univerzalnih poruka neizmjerne snage nadahnuća koja još i danas izbija iz njih, bez obzira na sve vihore vremena.

Klasične epohe mnogih kultura uvijek su imale za cilj upravo to – vratiti čovjeku stabilne orijentire kako bi mu vlastita nastojanja bila puno više od slijepog slučaja, oslobođena površnih poriva i usklađena s prirodnim poretkom i smislom života.

Uredništvo

D E M O K R I T

Luka Marić

Još otkako je "zaplovila na vodama Talesa", filozofa s obala Jonskog mora nazvanog ocem grčke filozofije, grčka filozofska misao sudjeluje i danas, uz neznatne promjene smjera, u kreiranju slike zapadnog svijeta. Fenomen koji je započeo u Grčkoj u 7. i 6. stoljeću prije Krista povijest filozofije zabilježit će kao početak grčke filozofije ili razdoblje predsokratovaca.

Grčka misao tog vremena izranja iz svijeta orfičke mistagogije i bogate mitološke tradicije opisane u Homerovim i Hesiodovim epovima, a pojavom predsokratovaca dobiva racionalnu interpretaciju i opću težnju da se razumski pronikne u tajne svijeta i prirode općenito. Potrebno je naglasiti da Grci pod terminom "Priroda" nisu shvaćali isključivo njenu materijalnu manifestaciju, nego su prirodu doživljavali kao kozmos – organiziran i ureden svijet utemeljen na prirodnim zakonima, dok su čovjeka shvaćali kao odraz tog velikog kozmosa, makrokozmosa, ili, kako je to među prvima definirao upravo Demokrit – čovjek kao mikrokozmos.

Svjesni činjenice da je priroda oko njih podložna neprestanim promjenama, predsokratovci tragaju za onim trajnim, jedinstvenim početkom iz kojeg priroda "izvire", drugim riječima kreću u potragu za Biti. Tako da su osnovne teme njihove filozofije upravo Bitak i njegove manifestacije, te pokret.

Zajednička karakteristika svih predsokratovaca, a ujedno i ono što otežava naše razumijevanje, u prvom redu je njihov jezik. Naime, svoje doktrine izražavali su simboličkim i vrlo zagonetnim jezikom koji neodoljivo podsjeća na jezik proročišta u Delfima i Dodoni. To je jezik prepun alegorija i parabola koje više nago- viještaju nego što kazuju.

Ako k tome uzmemo u obzir činjenicu da je većina njihovih djela sačuvana samo fragmentarno i posredno, kao komentari i osvrti kasnijih filozofa, problem rekonstrukcije i interpretacije njihovih učenja predstavlja izrazito kompleksan i težak zadatak.

Atomisti

Antički atomizam djelo je Leukipa i njegova učenika Demokrita iz Abdere, dok se kao kasniji nastavljači javljaju Epikur i rimski pjesnik-filozof Lukrecije. Iako djeluju u zrelo predsokratovsko doba i spadaju u Sokratove suvremenike, osnivače atomizma uključujemo u predsokratovsko razdoblje zbog njihovih glavnih tema – Bitka i njegovih manifestacija, te problema pokreta.

Oskudni doksografski materijali koji su odoljeli povijesnim vjetrovima daju nam vrlo ograničen uvid u život Leukipa, osnivača atomizma. Leukip se, kako tvrde neki izvori, rodio u Miletu, dok drugi kao mjesto njegova rođenja navode grad Abderu u Maloj Aziji. Putovao je mnogo i često ga dovode u vezu s elejskom školom, gdje je slušao Zenonova predavanja.

Vraća se u Abderu, osniva školu i započinje svoje atomističko učenje unutar kojeg inicira pojmove atoma i ne-Bitka ili "praznine". Kasnije će njegov učenik Demokrit prihvatiti i razviti atomističku doktrinu.

Demokrit

Kao godina Demokritova rođenja najčešće se navodi 460. g. pr. Kr., a sam Demokrit u svom znamenitom spisu *Mali red svijeta* piše da je bio mlad u vrijeme starosti velikog predsokratovskog filozofa Anaksagore.

Iako se većina autora slaže u tome da je Demokrit doživio duboku starost, kraj Demokritova života vrlo je nejasan i zagonetan, te obavijen raznim legendama.

Neupitna je povijesna činjenica da je bio Leukipov učenik; neki izvori dodaju da mu je učitelj bio i Anaksagora, te da je slušao predavanja Filolaja, glasovitog nastavljača Pitagorina učenja.

Demokrit je rođen u vrlo bogatoj i utjecajnoj obitelji u tračkoj Abderi i nakon očeve smrti nasljeđuje veliko bogatstvo koje je potrošio putujući po raznim središtima učenosti ondašnjeg svijeta. Poput Solona, Pitagore i Platona, posjetio je Egipat, Perziju i Babilon gdje prima poduku maga i svećenika. Izvori iz kasnijeg razdoblja svjedoče da je posjetio Etiopiju te da se susreo s indijskim mudracima. Nakon mnogih godina putovanja i učenja, stekavši uvid u cjelokupno znanje svog vremena, vraća se u Abderu. Posvećuje se daljnjem istraživanju i pisanju svog golemog opusa, živeći vrlo povučeno i okružen samo najbližim učenicima, ili kako je i sam rekao: *Došao sam u Atenu i nitko me nije prepoznao.*

Po količini napisanih djela i iznimnoj erudiciji, Demokrita kao univerzalnog mislioca često uspore-

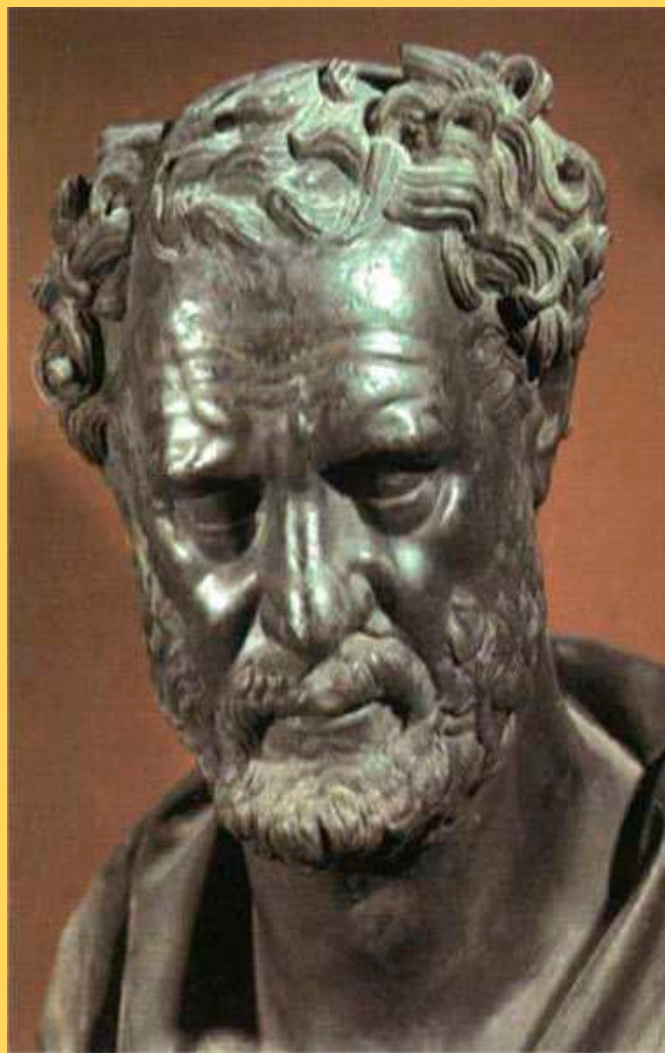
đuju s Aristotelom koji je komentirajući njegov rad zapisao: *Taj je, čini se, o svemu promislio.*

Poznati antički doksograf Diogen Laertije klasificirao je Demokritove spise na temelju kataloga aleksandrijske knjižnice u kojem su spisi antičkog atomista bili podijeljeni na etičke, prirodnoznanstvene, matematičke, glazbene i tehničke, uz neraspoređene spise.

Najveći broj odnosio se na prirodnoznanstvene spise. Među njima su najistaknutiji *Veliki red svijeta* i *Mali red svijeta* koje ne možemo sa sigurnošću pripisati Demokritu jer je njegova djela teško razlikovati od djela njegova učitelja Leukipa. Enciklopedijski opus Abderanina obrađuje brojne teme, a poetika, melodija i plastičnost njegova stila očarali su i glasovitog rimskog retora Cicerona.

Demokritovi spisi nestaju vrlo rano, pa se već Aristotel, u nakani da sistematizira predsokratovska učenja, žali da je većina njihovih originalnih djela izgubljena te da se mora služiti kompilacijama i raznim komentarima.

Nažalost, od cjelokupnog *Corpusa Democriteuma* ostalo je sačuvano tek oko tristo fragmenata i tristotinjak komentara iz kasnijeg razdoblja.

Atomističko učenje

Parmenid, znamenit predstavnik elejske škole, u filozofiju uvodi pojam Bitka koji se nalazi u svim stvarima i koji čini da stvari jesu. On ne promatra stvari same po sebi, nego traži skriveno počelo ili Bitak. Bitak je Parmenid definirao kao cjelovit, nenastao, nepromjenjiv i nepokrenut, a problem njegove manifestacije i pokreta predstavljat će izazov za cjelokupnu povijest filozofije. Sve kasnije škole pred Sokratovaca nastojale su dati odgovore na pitanja vezana uz načine manifestacije Bitka koji je jedinstven, a ujedno i mnogostruk, te kako je moguć pokret ako je Bitak nepokretan. Kako bi objasnili manifestaciju Bitka, Empedoklo će uvesti četiri elementa, Anaksagora homeomerije, a Leukip i Demokrit nevidljive i nedjeljive malene čestice poznatije kao atomi.

Atom dolazi od grčke riječi *atomos*, što znači nedjeljiv, i u atomističkoj doktrini predstavlja najmanju materijalnu česticu unutar jedinstvenog i neograničenog Parmenidova Bitka.

Prema Demokritovom učenju atomi su čestice koje su, osim što su nedjeljive, vječne, nepromjenjive, neuništive i nenastale.

Atomi se nalaze i kreću u praznom prostoru ili ne-Bitku u kojem se, pokrenuti sami od sebe, još od iskona spajaju na različite načine formirajući mnogobrojne oblike.

Demokrit navodi da razlike među atomima nisu kvalitativne već samo kvantitativne. Dakle, razlikuju se oblikom, poretkom i položajem, ili kako Aristotel u svom djelu *Metafizika* objašnjava: *A se od N razlikuje oblikom, AN od NA poretkom, a Z od N položajem.*

Iako kvalitetom isti, atomi se razlikuju i po svojoj

gustoći, odnosno suptilnosti (finoći), tako da su kruta tijela sastavljena od grubih, kukastih atoma, dok su tekuća, odnosno plinovita tijela građena od suptilnijih, okruglih atoma.

Demokrit zapisuje da je čak i ljudska duša sastavljena od atoma, ali od izuzetno brzih, suptilnih i okruglih, nalik na Vatru.

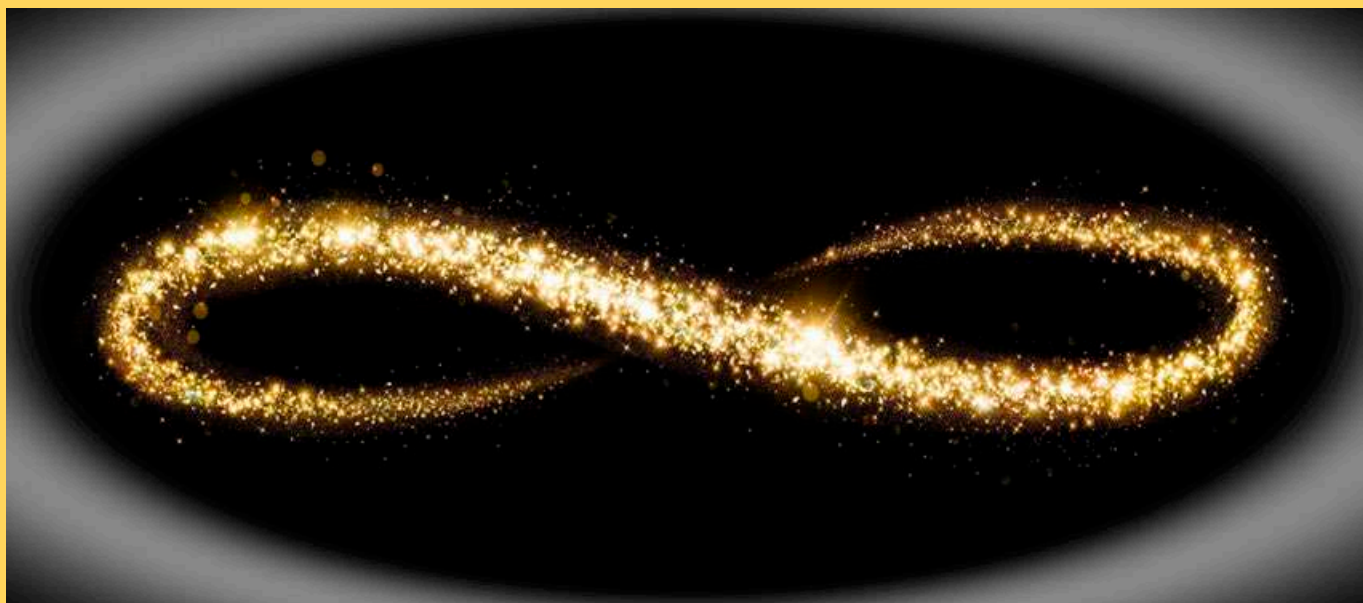
Dakle, oblik, poredak, položaj, veličina i suptilnost objektivna su svojstva atoma koja ne možemo percipirati osjetilima, ali kad se atom poveže s drugim atomima stvara se iluzija koju putem osjetila zamjećujemo kroz sekundarne karakteristike tijela (predmeta) – boju, okus, temperaturu.

Po mnijenju boja, po mnijenju slatko, po mnijenju gorko, a uistinu atomi i praznina. (fr. 125)

Demokrit dodaje da tijela i predmeti emaniraju tzv. sličice (*eidole*) izgrađene od vrlo suptilnih atoma, a te sličice osjetila percipiraju kao sekundarne karakteristike pomoću kojih kreiramo naše mišljenje. Upravo zbog toga Demokrit, poput Parmenida, tvrdi da pomoću osjetila ne možemo dosegnuti Istinu te razlikuje dvije vrste spoznaje: pravu i mračnu.

Mračna vrsta spoznaje oslanja se na osjetila, nedostatna je i zaustavlja se na površini pojavnosti, te za nas Istina ostaje sakrivena. Mi ostajemo u sferi mišljenja i postajemo zarobljenici vlastitih zabluda.

Dvije su vrste spoznaje: jedna prava, druga mračna. Mračnoj pripada sve ovo: vid, sluh, njuh, okus i opip. Druga, prava, od te je posve različita. Kad mračna spoznaja nije više kadra ni vidjeti odveć malen predmet, ni slušati ni mirisati ni kušati niti opipom zamijetiti, nego treba potanje istraživati, tada prilazi prava, jer ona ima finije osjetilo za spoznavanje. (fr. 11)

Etika

Od velikog Demokritova opusa sačuvano je samo trinstotinjak fragmenata, a najveći se broj odnosi upravo na etiku. Demokritov životni stav, proistekao iz dubokog poznavanja uzroka i utemeljen na neopozivom etičkom kodeksu, nadahnjivao je mnoge velike filozofe tijekom stoljeća. Svoje etičko učenje temelji na trajnoj vedrini duha – *eutimiji*, kako bi se doseglo najviše dobro, sreća tj. blaženstvo – *eudaimonia*.

Cjelokupna Demokritova etika proizišla je iz načina života koji teži "umjerenosti u uživanju i harmonizaciji života" te "duševnim dobrima i kreposnim djelima".

Najbolje je za čovjeka provoditi život što više u dobru raspoloženju, a što manje u zlovolji. A tako bi moglo biti kad ne bi tražio naslade svoje u prolaznim stvarima. (fr. 189)

Ljudima priliči brinuti se više za dušu nego za tijelo, jer savršenstvo duše ispravlja slabost tijela, ali jakost tijela bez razboritosti ne čini dušu ništa boljom. (fr. 187)

Kao način postizanja eutimije Demokrit u prvom redu ističe ispravnu mjeru i poput većine mudraca starog vijeka potvrđuje ispravnost "srednjeg puta".

Duhovna vedrina dolazi ljudima od umjerenosti u uživanju i od harmonije života. Jer nedostatak i prekomjernost obično se naglo izmjenjuju i u duši izazivaju velike potrese. A duše koje se kreću prema suprotnim krajnostima nemaju ni postojanosti ni vedrine. (fr. 191)

Znameniti stoički filozof Seneka nekoliko će stoljeća kasnije biti inspiriran dubokim etičkim učenjima grčkog atomista i zapisati: *Bit će nam od koristi onaj spasonosni Demokritov propis kojim nam se propisuje spokojnost "ako ni u privatnom ni u zajedničkom životu ne budemo poduzimali mnogo ili ono što je preko naših moći."*

Također, Demokrit naglašava da je za postizanje eutimije potrebno uložiti rad i ispravan napor. Radu pripisuje odgojnu funkciju, a ispravan napor omogućava nadilaženje vlastitih ograničenja. *Tko traži dobro, nalazi ga samo radom, a zlo nalazi i onaj koji ga ne traži.* (fr. 108) *Plemenite stvari stječu se naporom učenjem, a neplemenite se žanju i bez napora.* (fr. 182)

Kao važnu karakteristiku koju je potrebno usvojiti da bi se osvojila duhovna vedrina, Demokrit ističe izvršavanje dužnosti. Obično se pojam dužnosti tumači u kontekstu stoičke filozofije, ali iz njegovih etičkih fragmenata iščitava se važnost koju joj pridaje u moralnom formiranju čovjeka.

Pravednost se sastoji u ispunjavanju dužnosti, a nepravednost u njenu zanemarivanju. (fr. 256) *Uzdržavaj se od grijeha, ali ne zbog straha, nego po dužnosti.* (fr. 41) *Velika je stvar u nedaćama misliti na dužnost.* (fr. 42)

Iz ovih etičkih pravila progovara filozof čvrsta karaktera i vedra duha koji životnu sreću traži u trajnim, humanim vrijednostima koje nisu odraz mode ili prolaznog svijeta. Zbog njegove vedrine s opravdanjem su ga zvali "filozof koji se smije". ☞

SVIJET KLASIČNE GRČKE

Jerko Grgić

Klasično razdoblje grčke povijesti započelo je 479. g. pr. Kr. pobjedom koalicije grčkih gradova u obrambenom ratu protiv brojčano nadmoćnog osvajača, velikog Perzijskog carstva. Završilo je 338. g. pr. Kr. porazom grčkih snaga od vojske makedonskog kralja Filipa II., nakon čega su grčki polisi izgubili slobodu i autonomiju te u političkom smislu nestali s povijesne scene. Ali njihova kultura nastavila je utjecati na druge narode sve do današnjih dana. Aleksandar Makedonski proširio ju je na Bliski i Daleki istok čime je započelo helenističko razdoblje starog svijeta. Rimljani su od prvog susreta s grčkom kulturom prema njoj osjećali izrazitu naklonost, te su je u velikoj mjeri učinili svojom i proširili na Zapad. Europa je na grčku kulturu počela gledati kao na uzor u vrijeme renesanse i u njoj, kroz nastupajuća stoljeća, razotkrila vlastitu civilizacijsku djedovinu.

U nepunih sto pedeset godina Grčka kao da je doživjela sve ono najbolje i sve ono najgore u svojoj povijesti. Započelo je velikim kulturnim procvatom

po završetku perzijskih ratova. Pobjeda je Grcima donijela samopouzdanje i učvrstila uvjerenje u vlastitu superiornost u odnosu na barbare. Osnovan je Delski savez, najveća povijesna koalicija grčkih gradova, koja je omogućila trgovačku ekspanziju te posljedično porast blagostanja i procvat kulture. Započeli su veliki građevinski radovi na obnovi porušenih gradova, što je potaklo razvoj arhitekture i kiparstva, te paralelno s tim i svih drugih umjetničkih formi.

U svemu što se događalo u ovom razdoblju prednjačila je Atena koja je stajala na čelu Delskog saveza. Prema dogovoru s Dela svi su gradovi trebali doprinijeti izgradnji i održavanju jake mornarice na način da u njoj sudjeluju određenim brojem bojnih brodova i posada za slučaj rata. Međutim, mnogi su umjesto toga radije izdvajali novčana sredstva Atenu koja se obavezala da će umjesto njih graditi brodove i pružiti im svu potrebnu zaštitu. Novac je u velikoj mjeri počeo pristizati u Atenu. Razvoj manufakturna, vinogradarstva, maslinarstva itd., potaknut procvatom trgovine,

donio je Ateni dodatno bogatstvo. Građevinski radovi na obnovi grada koji su zapošljavali brojne obrtnike omogućili su daljnji rast blagostanja. U vrijeme Perikla Atena gotovo da nije imala siromašnih građana. Porastao je broj doseljenika i robova. Pretpostavlja se da je Atena tada mogla imati između tristo i četiristo tisuća stanovnika, od čega su oni s građanskim pravima¹ činili tek deset posto stanovništva.

Kako je vrijeme protjecalo bez ratnih opasnosti na vidiku, mnogi su polisi željeli istupiti iz saveza jer je teret zaštite postao previsok. Ali Atena se nije željela odreći dodatnih prihoda. Nezadovoljstvo je preraslo u građanski rat koji je s promjenjivom ratnom srećom trajao od 431. do 404. g. pr. Kr. U ovom krvavom sukobu obilježenom brojnim žrtvama, strahovitim stradanjima svih zaraćenih strana, Atena je na koncu bila poražena. Atenski savez se raspao i započela je dominacija Sparte i Sirakuze. Međutim, stvarnih pobjednika nije bilo, jer su sve zaraćene strane doživjele nenadoknadive gubitke u ljudstvu i imovini, a još puno više u nematerijalnim, humanim dobrima, koja su sačinjavala temelj grčkog svijeta.

Zanimljivo je da se Atena nakon ratnih stradanja, praćenih daljnjim propadanjem u građanskom smislu, financijski brzo oporavila i ponovno postala dominantna trgovačka sila. Spas je došao od strane privatnih banaka koje su u svojim rukama i dalje držale dobar dio trgovine i novčanih transakcija cijele Grčke. Situacija je išla na ruku bogatim trgovcima koji su postali nosioci atenske politike, a njima nije bilo u interesu da Atena ponovno ojača u državnom i vojnom smislu. Štoviše, sve što se ticalo obaveza prema državi postalo je teret. Stoga su se nastojali osloboditi učešća u građanskim dužnostima i obavezama prema gradu, a potom i vojne obveze, koja je uskoro ukinuta, te je uspostavljena plaćena, najamnička vojska.

Ulagачa u banke bilo je sve više jer se svatko želio obogatiti. Većina mrtvog kapitala stavljena je u opticaj. Ali što je više novca kolalo tržištem, to su cijene više rasle. Život je poskupio za više od dvostruko u odnosu na prijeratno razdoblje. Država je posrtala pod rastućim pritiskom inflacije, a velika većina građana naglo je osiromašila. Razlike između bogatih i siromašnih strahovito su se produbile, a srednji sloj je nestao. Došlo je do raskola u duboko polariziranom i nejednakom društvu. Političke stranke, u neprestanoj borbi za vlast, radile su ponajviše na tome kako da diskreditiraju jedni druge. Država kao da više nije bila ničija briga.

¹ Građani s pravom glasa bili su muškarci stariji od trideset godina. Žene, doseljenici i robovi nisu imali pravo glasa.

Uza sve ovo Atena je i dalje bila vojno aktivna, obnovila je Delski savez u smanjenom obimu i tu i tamo poduzimala manje vojne pohode. Ali sada su na čelu vojske bili vojni profesionalci i najamnici. Građani se u rat više nisu uplitali osim političkim odlukama, a najamnici, kako nisu bili previše plaćeni, nisu previše ni riskirali.

Bogati trgovac Eubul, predstavnik stranke mira, koji nije bio ni govornik ni ratnik, došao je na vlast 354. g. pr. Kr. populističkim metodama i donio zakon kojim se novac iz državnih rezervi više ne smije trošiti ni na što drugo osim za organizaciju gradskih svečanosti. To je bila zadnja kap koja je odredila sudbinu Atene, jer su sva ulaganja u obranu grada time zaustavljena. Demostenovi protesti, poput prethodnih Sokratovih i Platonovih upozorenja, bili su uzaludni. Slična sudbina, uz neke prirodne razlike, zadesila je i druge grčke polise. Situaciju je iskoristio Filip II. Makedonski koji je 338. g. pr. Kr., bez puno muke, osvojio nekad nepobjedivu Grčku.

Tako je završila priča o slavi, uspjehu i gubitku. Prateći je, u nevjerici se pitamo što je uzrokovalo taj strmoglavni pad jedne snažne vojne sile i visokorazvijene kulture koja se tek počela ozbiljno realizirati na povijesnoj sceni?

Povjesničari se slažu oko toga da je grčka kultura sa svojim gradovima-državama bila povijesno najveći poznati politički laboratorij u kojem su isprobana gotovo sva poznata društveno politička uređenja. Na početku klasičnog razdoblja broj gradova-država koji su imali pravo sudjelovanja na Olimpijskim igrama, odnosno koji su bili prihvaćeni u grčku zajednicu, bio je veći od broja država članica Ujedinjenih naroda. Gotovo svaki od tih polisa imao je svoj statut i zakone koji su pokrivali široku lepezu različitih državnih uređenja, od kraljevina, aristokracija, timokracija,

oligarhija, demokracija pa sve do tiranija. Možda upravo zbog tih razlika Grci nikad nisu uspjeli ostvariti političko jedinstvo te su, umjesto da postanu velika sila, s vremenom oslabili kroz međusobne razmirice.

RAZVOJNI PUT KLASIČNE GRČKE

Početakom 5. st. pr. Kr. Parmenid iz Eleje promicao je filozofski pojam individue prema kojem je svaki čovjek jednako vrijedan individuum zato što posjeduje *nous*². Moguće je da je taj pojam doveo do toga da se svaki grčki građanin počeo osjećati pozvanim da sudjeluje u kreiranju svijeta. Ovo filozofsko učenje išlo je u prilog razvoju demokracije koju je neposredno pred početak klasičnog razdoblja uspostavila Atena i promovirala kao najbolji oblik vladavine, smatrajući je vrhunskim dosegom slobodarskog grčkog duha. Ali je li to zaista i bio? Za Atenu, iz povijesne perspektive gledano, ispostavilo se da su posljedice vladavine naroda bile katastrofalne. Stoga nas ne treba čuditi to što su Platon i Aristotel, svjedoci tog vremena, pisali o demokraciji kao o najgorem obliku vladavine. Jedino što su smatrali još lošijim političkim oblikom bila je tiranija.

Zahvaljujući preciznim zapisima grčkih povjesničara, možemo jasno vidjeti kako je kvaliteta mnogih odluka atenskog demosa od samih početaka demokracije vrlo upitna, počevši od sudbine Temistokla, jednog od njenih očeva i onog čija je mudrost Grčkoj donijela pobjedu nad Perzijancima. Gotovo da je više napora morao uložiti da nagovori Atenjane na ono što je potrebno učiniti, nego na samu borbu protiv Perzijanaca. I kada je konačno uspio, nagrada koju je za to dobio bila je izgon iz Atene. Slično se dogodilo mnogim dobrim građanima, a bilo je i drugih, poput Sokrata, koji su zbog pogrešnih odluka vlasti izgubili život. Kao da je atenska demokracija spremno odbacivala sve koji su bili sposobniji od većine.

Pored toga, dotadašnji sustav obrazovanja, čiji je cilj bio formirati sretne i odgovorne građane, postu-

pno je zamijenjen drugim. Taj novi način obrazovanja nije se puno obazirao na formiranje osobnosti, ali se pokazao vrlo podesnim za zadobivanje političke vlasti. Njega su promovirali sofisti, putujući učitelji koji su se pojavili sredinom 5. st. pr. Kr. Grčki izvori navode da su bili iznimno vješti u jednom – znali su manipulirati masama. Podučavali su da je čovjek mjera svih stvari, te da se svaki razlog, bez obzira je li istinit ili lažan, dobrim argumentima može učiniti boljim ili gorim, ovisno o trenutnoj potrebi govornika.

Ovo je bilo u potpunosti opreči s tradicionalnim grčkim svjetonazorom. Grci su vjerovali da je svijet uređen te da postoje prirodni zakoni prema kojima se ravna sve što postoji. Red, što je doslovni prijevod riječi *kozmos*, sinonim je za cijeli svijet. Prema njihovom dubokom uvjerenju čovjek je prije svega biće zajednice u kojoj se ostvaruje i koja za njega predstavlja mjesto ostvarenja kozmičkog reda. Od samih početaka grčka kultura prožeta je jasno određenim pravilima, ustanovljenim formama, kanonima... Kada promatramo njihove gradove, arhitekturu, raspodjelu zemlje, zakone, umjetnost, privatne kuće, posude, odjeću... u svemu što su radili vidimo potrebu za izražavanjem prave mjere, reda, harmonije, te usklađenog uzajamnog odnosa dijelova prema cjelini.

Zanimljivo je da Grci, majstori riječi, nisu imali riječi za religiju, umjetnost i znanost. Za njih su to bili dijelovi iste cjeline koja je pripadala *politeii*³, čije bi izvorno značenje mogli prevesti kao *raspored ureda u polis*. Upravljanje uredima za sudstvo, vojsku, religijske svečanosti, financije, obrazovanje, obrtništvo itd. bila je uloga gradskih otaca koji su brinuli za red u zajednici, odnosno za to da svatko dobije ono što mu je potrebno. Međutim, usporedo s političkim reformama postupno je slabio značaj i uloga određenih ureda, što je dovelo do disbalansa koji će se dugoročno pokazati kobnim za grčke polise. Promjene su započele u 7. stoljeću zamjenom aristokratskih uređenja oligarhijama, a dovršene uvođenjem demokracija. Tim reformama s vremenom je u drugi plan pao odnos prema religiji, a potom i prema državi u cjelini.

U 4. st. pr. Kr. ove postupne promjene, uz demokratski način donošenja odluka, dovele su do toga da su na vladajuća mjesta odabirani sve lošiji upravitelji, čije su odluke bile sve samo ne dobre za zajednicu. Sustav obrazovanja drastično je propao. Do kraja klasičnog razdoblja

² *Nous*: duh. Ovaj se pojam često nepotpuno prevodi riječju um. Premda je um obuhvaćen duhom, njegovo značenje je puno dublje.

³ *Politeia* – teško prevodiva grčka složenica koja se odnosi na sve ono što se tiče polisa. Ciceron će je na latinski prevesti frazom *res publica*, javna stvar. Danas je taj pojam sinonim za državu.

mnoge vrijednosti koje su činile osnovu grčkog društva pale su u zaborav. Povjesničari kažu da je ista stvar koja je potaknula grčki uspon, ubrzala i njihov pad. Nepokolebljiva vjera u sebe, uvjerenje da su njihovi putevi ispravni, najbolji putevi i konačno jedini putevi.

Klasično razdoblje je vrijeme procvata na mnogim područjima, ali i vrijeme propadanja grčkih polisa. Vjera u vlastite sposobnosti na početku klasičnog razdoblja potakla je Grke da na umjetničkom, filozofskom i znanstvenom planu iskorače van dotadašnjih okvira i stvore djela koja su svojom snagom, ljepotom, elegancijom, skladom, jasnoćom i mudrošću postala svjetionici i putokazi za sve ono što će doći poslije.

KULTURNA POSTIGNUĆA

Na mnogim poljima kulture ostvarena su nevjerojatna postignuća. Atenjani Eshil, Sofoklo i Euripid stvorili su formu kazališta proizašlu iz misterijskih svetkovina Eleuzine. Napisali su i režirali nevjerojatan broj kazališnih djela vrhunske kvalitete. Miron iz Atike, Poliktet iz Arga i Fidija iz Atene stvorili su novi stil u kiparstvu utemeljen na suzdržanom skladu, savršenoj ljepoti i idealizaciji likova koji su prema mišljenjima stručnjaka po ljepoti i savršenstvu ostali nenadmašni sve do današnjih dana. Arhitekti Iktinos i Kalikrat projektirali su novi Partenon na Akropoli u Ateni. Ostvarili su savršen spoj geometrijskih oblika u kojem je utjelovljeno cjelovito grčko znanje o proporciji, zlatnom rezu i simetriji.

Mnoga znanja iz matematike, optike i akustike primjenjivana su u graditeljstvu, poput korištenja *entazisa* u arhitekturi, da bi se dobio dojam prirodnosti, ugone oku, ili rezonantnih kutija kojima se pojačavao govor glumaca u kazalištima. Hipokrat s Kosa, poznat po medicinskom kodeksu, dao je velik doprinos daljnjem razvoju medicine. Pjesnici i pisci Panijazid iz Halikarnasa, Timotej iz Mileta, Antimah iz Kolofona, Pindar iz Beotije i drugi napisali su niz iznimnih pjesničkih i književnih djela. Herodot i Tukidid, očevi povijesti, stvorili su poznata pisana povijesna djela. Platon je napisao niz dijaloga koji su utemeljili zapadnu filozofsku misao.

Ovo je samo mali dio onoga što vrijedi istaknuti, a bilo je još puno toga što nažalost nismo uspjeli upoznati, jer nije sačuvano. Od slikarskih djela ni jedno nije preživjelo vihore vremena. Od mnogih pisanih radova ostali su samo naslovi i poneki fragmenti.

Postoji nešto što je zajedničko remek-djelima klasičnog razdoblja. Svi oni koji su sudjelovali u toj jedinstvenoj erupciji vrhunskog stvaralaštva, pokušali su svojim djelima usmjeriti čovjeka prema onom dobrom i lijepom što nosi u sebi. Ljepota kipova, sklad arhitektonskih građevina, proživljena katarza u kazališnoj predstavi... sve je bilo oplemenjeno dubokim humanim smislom.

Grci su fizičku ljepotu poistovjećivali s moralnim savršenstvom. Ova ideja potječe iz arhajskog razdoblja i poznata je pod nazivom *kalokagatija*⁴. Ona promovira povezivanje estetskih i etičkih vrijednosti u jednu cjelinu i bila je sastavni dio *paideie*, sustava obrazovanja čija je zadaća formiranje sretnih građana koji će humanim vrijednostima doprinositi razvoju zajednice. U tom duhu, discipline koje pripadaju Muzama shvaćane su kao javno korisne djelatnosti čija je uloga odgajati, te su u prvom redu imale ideološko-pedagoški karakter.

S vremenom, kako se pod utjecajem politike gubio ovaj društveni motiv, slabila je i snaga ideja kulturnog stvaralaštva koja ga je pratila, što se jasno vidi iz opadanja vrijednosti umjetničkih djela s kraja klasičnog razdoblja.

Po svojim humanističkim idejama i njihovoj primjeni u kulturi, klasično razdoblje Grčke može se usporediti s razdobljem renesanse. I kao što renesansa ima svoj izvor u humanizmu koji joj prethodi, jer ništa ne nastaje ni iz čega, tako klasična Grčka ima svoje izvore u ranijem arhajskom vremenu. Stoga, želimo li upoznati stvarne pokretače grčke kulture i uzroke koji su omogućili nastanak njenih vrhunskih ostvarenja, moramo ih potražiti u arhajskom razdoblju grčke povijesti, a oni nas dalje vode prema jednom zajedničkom, univerzalnom izvoru. ☞

⁴ Kalokagatija: *kalos* (lijep) + *agatos* (dobar)

Adam Smith naspram Platona O PODJELI RADA

Julian Scott

U drugoj knjizi Platonove *Države* Sokrat zamišlja kako bi se tipično društvo moglo razvijati od svojih jednostavnih početaka prema kompleksnijem i organiziranijem entitetu. Smatra da bi u početku svi mogli raditi stvari za sebe, kao što je izgradnja vlastite kuće, izrada vlastite odjeće i uzgoj vlastite hrane.

Ali uskoro, kaže, ljudi bi shvatili da bi bilo mnogo učinkovitije ako bi se pojedini članovi zajednice specijalizirali u određenim zanatima. Na taj bi se način graditelji, krojači i zemljoradnici istaknuli kao majstori specijaliziranih vještina koje bi onda mogli razmjenjivati s ostalim članovima zajednice za dobra, usluge ili novac.

Više od dvije tisuće godina kasnije škotski filozof i ekonomist Adam Smith došao je do iste ideje, ali ju je razvio još dalje, moglo bi se zapravo reći do ekstrema. U svojoj knjizi *Bogatstvo naroda* Smith se služi primjerom proizvodnje pribadača da bi predstavio svoje ideje o podjeli rada.

"Radnik koji nije školovan u tom zanatu... ni upoznat s upotrebom strojeva koji se u njemu koriste, mogao bi jedva, možda, sa svom svojom marljivošću proizvesti jednu pribadaču dnevno, a zasigurno ih ne bi mogao proizvesti dvadeset... Ali na način na koji se taj posao obavlja danas... jedan čovjek izduži žicu, drugi je izravna, treći je reže, četvrti je oštiri, a peti je brusi na vrhu da bi mogla dobiti glavu... i važan posao

izrade pribadača je, na ovaj način, podijeljen na oko osamnaest različitih radnji."

Kao ekonomist, Smith zatim ulazi u vrlo detaljne izračune o tome koliko pribadača može izraditi deset ljudi služeći se samo osnovnom opremom: svaki od njih moći će izraditi oko četiri tisuće i osamsto pribadača dnevno. "Ali da su svi radili odvojeno i neovisno, bez da je bilo koji od njih izučio ovaj osobit zanat, ni jedan od njih nikako ne bi mogao proizvesti dvadeset, a možda ni jednu pribadaču u jedan dan."

Smith zatim nastavlja o procesu izrade čavala i o tome kako je najbolje rješenje da pojedinačan radnik provede cijeli svoj život izrađujući, na primjer, samo glave čavala; opet s mnogo detaljnih izračuna.

...prevladava dojam da je Smith poprilično opsjednut produktivnošću i da je te nesretne radnike vidio samo u tom svjetlu; nije uzeo u obzir da bi ta prekomjerna specijalizacija mogla zakočiti njihov intelektualni razvoj te voditi u dosadu i očaj. On razmišlja o dobru za 'društvo' kao cjelinu, ili točnije, povlastitom izrazu, o 'bogatstvu naroda' – ali po kojoj cijeni?

Iščitavajući sve to prevladava dojam da je Smith poprilično opsjednut produktivnošću i da je te nesretne radnike vidio samo u tom svjetlu; nije uzeo u obzir da bi ta prekomjerna specijalizacija mogla zakočiti njihov intelektualni razvoj te voditi u dosadu i očaj. On razmišlja o dobru za 'društvo' kao cjelinu, ili točnije, po vlastitom izrazu, o 'bogatstvu naroda' – ali po kojoj cijeni?

Platon je, s druge strane, unatoč kritikama njegova djela od strane onih poput Karla Poppera, bio zainteresiran za razvoj pojedinca. Zato je osnovna premisa njegova djela *Država* ta da je svrha politike da izvede građane iz 'pećine' neznanja prema 'svjetlosti' istine i dobrote. Podjela rada nije samo vezana za stvaranje bogatstva, koje za Platona nije 'svrha sama po sebi', već postoji radi razvoja racionalnog, uređenog društva u kojemu ljudsko biće može cvjetati – kao pojedinac ili kao dio kolektiva. Platon se zapravo protivi pretjeranom bogatstvu kao što se protivi siromaštvu, jer oboje može voditi prema degradaciji ljudskog bića.

Drugi aspekt teorije Adama Smitha je *slobodna trgovina* i tzv. 'nevidljiva ruka' zakona tržišta. Njegovo uvjerenje, koje i danas čvrsto ustraje u srcu kapitalističke misli, jest da zakon tržišta (izazvan pojedincima koji slijede vlastite interese) u konačnici sve izjednačuje, donoseći veći ekonomski rast i društvene koristi. Uzmimo aktualni primjer unajmljivača stanova koji su silom prilika otjerani iz Londona uslijed vrtoglavih cijena. Na neki način to bi se moglo smatrati pozitivnim jer će pomoći u postizanju uravnoteženijeg raspo-

Još jednom pronalazimo potpuno drugačiji pristup u *Državi*, gdje je najvažniji kriterij za društvo, prema Platonovom viđenju, upravo pravda. Kad nestane pravde, kaže, društvo se neminovno raspada.

reda stanovništva po zemlji, no po kojoj ljudskoj cijeni za one tako raseljene? I što je s gubitkom učitelja, medicinskih sestara i radnika u trgovini koji sebi više ne mogu priuštiti život u glavnom gradu?

Pravda je jedan od velikih gubitnika u ovoj igri tržišnog zakona jer tržište regulira samo sebe po amoralnim principima ponude i potražnje (ali isto tako i po nemoralnoj pohlepi onih koji iskorištavaju ove faktore). Nedavni primjer je profit jedne od naftnih kompanija u Ujedinjenom Kraljevstvu u iznosu od 3.3 milijarde, dok se mnogi smrzavaju u svojim domovima...

Još jednom pronalazimo potpuno drugačiji pristup u *Državi*, gdje je najvažniji kriterij za društvo, prema Platonovom viđenju, upravo pravda. Kad nestane pravde, kaže, društvo se neminovno raspada.

I Platon u Grčkoj i Konfucije u Kini zaključili su da je za sve najbolji način poboljšanja politike obučavanje 'filozofa-političara' za budućnost – za vrijeme kada će čovječanstvo u cjelini shvatiti da je umjesto vlastitog interesa za vođenje društva važnija mudrost i dobronamjernost. 🏠

S engleskog prevela: Ana Mustać

OSJEĆAJ ZA VRIJEDNOSTI

Nilakanta Sri Ram

Tek kada počnemo analizirati vrijednosti, koje svjesno ili nesvjesno pripisujemo elementima koji ulaze u naš život, počinjemo živjeti inteligentno. Ali sposobnost za takva sagledavanja još je uvijek rijetka i pokazuje je razmjerno mali broj pojedinaца, premda se utjecaj tih osoba širi na veći ili manji krug ljudi ovisno o njihovoj dinamičnosti i načinu na koji se njihov utjecaj prenosi.

Današnje vrijeme karakteriziraju, između ostalog, daleko šire i gorljivije istraživanje srca i vrijednosti nego ikad prije, barem koliko seže naša povijest. Ljudi širom svijeta se očito trenutno nalaze u situaciji u kojoj postoji potreba za temeljitom obnovom vrijednosti, onoga u što vjeruju i najviše cijene, ali ne u teoriji, već osvjedočeno u stvarnoj praktičnoj primjeni. Prosječan kršćanin može tvrditi kako vjeruje u uzvišene doktrine *Propovijedi na gori*, ali vjera koja zapravo upravlja njegovim ponašanjem se treba vidjeti u njegovom domu, njegovim dnevnicima, trgovinama, radnim mjestima, klubovima i na bojnim poljima. Isto vrijedi i za narode drugih vjeroispovijesti.

Svjetski ratovi kroz koje smo prošli, sadašnje stanje u svijetu i opasnost od nove katastrofe, čak i većih razmjera od posljednje, sve to zajedno potiče na razmišljanje o vrijednostima koje su istinske i koje bismo trebali nastojati očuvati u našim životima, odbacujući iluzije.

Novac, moć bilo koje vrste, sjaj i blještavilo, razni užici i zadovoljstva, sve je to očito primamljivo i grozničavo se traži, ali i to su također vrijednosti na tržištu života, rame uz rame s onim kvalitetama ili idealima kojima selektivno možemo pripisati taj pojam, kao što su sloboda, istina, poštivanje zakona, dužnost, odanost, uljudnost, ljepota i pravda. Sve u životu ima vrijednost u teoriji, a u praksi za jednu ili drugu vrstu ljudi. Međutim, vrijednosti za svakoga pojedinca ovise o osjećaju koji je razvio u njihovu procjenjivanju. U tom, kao i u drugim aspektima, razvijamo se samo kroz iskustvo, kako kao pojedinci, tako i kao društvo, a naš rast se pokazuje kroz vrijednosti koje motiviraju naše djelovanje.

Vrijednosti divljaka značajno se razlikuju od vrijednosti društva u kojem postoje utjecaji umjetnosti,

standardi složenijeg načina života i djelovanje uspostavljenih institucija. Kada kažemo riječ "vrijednosti", to zvuči apstraktno i neopipljivo, međutim, prepoznate kao takve ili ne, vrijednosti postoje u svakom društvu i u temeljima su psihologije i ponašanja ljudi kojima pripadaju. Koje su to vrijednosti za bilo koji narod, može se vidjeti iz njegova života. One su nasljeđe njegove ranije kulturne i društvene povijesti. Vrijednosti koje su temelj njihovih misli i motiva su one koje su stvorili istaknuti ljudi koji su živjeli među njima, ali su proizašle i iz njihovih vlastitih kušnji i eksperimenata. Za iskušavanje bilo čega potrebno je vrijeme, da se prosije istina od laži, ono što poboljšava život od onoga što ga uništava.

Razvijamo se samo kroz iskustvo, kako kao pojedinci, tako i kao društvo, a naš rast se pokazuje kroz vrijednosti koje motiviraju naše djelovanje.

Indijski narod, kao i kineski, među različitim narodima svijeta, ima osjećaj vrijednosti, razvijen kroz dugu povijest misli i dostignuća, što se ogleda u njihovoj filozofiji i književnosti, njihovim društvenim organizacijama i običajima, u cjelokupnom načinu života. Istina je da su tijekom dugog prihvaćanja te vrijednosti postale uobičajene forme i u određenoj su mjeri izgubile na životnoj važnosti. Ideal *ahimse* ili nenasilja, naprimjer, čiji je istaknuti zagovaratelj bio gospodin Gandhi, koliko god da se kršio u praksi ili čak bio pogrešno shvaćan, rezultat je dubokog razumijevanja koje leži u temelju indijske misli oblikovane kroz tisućljeća. Cjelokupni koncept *Dharme* izložen Indijcima putem tradicije i religijsko-društvenog kodeksa zasniva se na određenom skupu vrijednosti koncipiranih s obzirom na njihove dalekosežne posljedice i odjeke, a čiji doseg, prema indijskoj filozofiji, nije samo jedan život, već niz reinkarniranih života, i ne odnosi se samo na prolazne čovjekove dobitke i gubitke, zadovoljstva i boli, nego na njegovu trajnu sreću, njegovo napredovanje prema konačnom oslobođenju od patnje.

Dva svjetska rata vodila su se za slobodu pojedinaca i naroda kako bi mogli nesmetano živjeti na vlastiti način, bez diktata ili straha od nasilja, misliti svojom glavom i iznositi svoje mišljenje, sve dok je takvo djelovanje usklađeno s uživanjem jednake slobode drugih. Ta je sloboda plaćena naporima savezničkih naroda, uključujući žrtve bez presedana u ljudskoj povijesti.

Ovdje je očito u pitanju princip čija je vrijednost za trajnu sreću cijelog čovječanstva uzdignuta i utvrđena širokim pristankom, te je postao ključnom notom ljestvice vrijednosti po kojoj se izrazi ljudskog života trebaju oblikovati i upravljati.

Rekao sam ključna nota, jer ona utječe na sve faze našeg života. Uzmimo za ilustraciju djetinjstvo i pitanje djetetova obrazovanja za što bolju osposobljenost za kasniji život. Sve se više uviđa da praktički svako dijete nosi u sebi sjeme jedinstvenosti koje će, ako ga se njeguje, biti i postati njegovo najdragocjenije vlasništvo i doprinos kulturi njegova društva; tako da je originalnost u svojim najranijim počecima, čak i više nego u svojim kasnijim izraženijim i ustaljenim pojavnim oblicima, vrijednost koja, poput kakvog rijetkog metala koji je do tada bio podcijenjen i odbacivan, sada počinje dolaziti na svoje. Konformizam je bio vrlina kada je bilo potrebno utvrditi postojanje nepromjenjivih zakona prirode, a prema indijskom filozofu, također i moralnih zakona koji djeluju jednako postojano i prirodno u sferi koja je tek produžetak Prirode, kako je definiramo na temelju naših ograničenih zapažanja. Poštivanje zakona, koji su u prirodnom poretku neprikosnoveni, a u ljudskom društvu podjednako temelj pravednog i uspostavljenog reda, je vrijed-

nost nužna za naš rast i sreću, koju nikada nećemo nadići. Međutim, ako promičući konformizam u bilo kojem uspostavljenom sustavu mišljenja, bilo da se radi o obrazovanju ili o bilo kojoj drugoj grani našeg društvenog poretka, ograničimo slobodu kretanja misli, njezino pravo izražavanje i slobodno istraživanje, ubijamo svaku mogućnost originalnosti i raznolikosti, te umjesto da služimo svrsi života, koji je izvor radosti i razvoja, služimo fosilizaciji i smrti. Tako u bilo kojem otvorenom sustavu s obvezujućom ljestvicom vrijednosti, obvezujućom u smislu stvaranja reda i harmonije, a ne kaosa i nesloge, individualnost, bilo djeteta ili odraslog građanina, mora imati svoje mjesto i osnovnu vrijednost.

Postoje određene vrijednosti koje su vječne, ali sve su sabrane u najvišoj ljudskoj sreći koja se može doseći na zemlji. Budući da svaki čovjek, štoviše, svaki živi oblik traži više života, više sreće, instinktivna potraga za tim krajem, koji zapravo nije kraj, već stalno postajanje, nije nespojiva s onim vrijednostima koje promiču univerzalnu i individualnu sreću i povećanje života, izraženo ne u parazitizmu, već u kreativnosti i doprinošenju općem dobru. Štoviše, bilo koja civilizacija koja utjelovljuje takve vrijednosti neće se trebati održavati pokoravanjem ili silom, zato što će služiti urođenim potrebama ljudi koji u njoj sudjeluju i uklopiti ih. Svakom pojedincu može se u takvoj civilizaciji ostaviti na slobodu da vlastitim zaključcima i iskustvom

Postoje određene vrijednosti koje su vječne, ali sve su sabrane u najvišoj ljudskoj sreći koja se može doseći na zemlji.

dode do prihvaćanja tih vrijednosti. Ne treba ih se prisiljavati metodama kojima se u autoritarnim državama utječe na umove ljudi. Istinski zakon treba samo utvrditi činjenice koje on rasvjetljava i sažima.

Svjetski rat, dok je trajao, pojačao je razliku između ideala za koje su se borbene nacije zalagale. Bilo je to vrijeme napetosti, vizije i povišenih vrijednosti. Kada su život, sreća i bogatstvo bili tako lako žrtvovani, nije se mogla pridavati veća vrijednost idealu koji se smatrao većim od tih blagoslova koji su obično tako dragi u mirnodopskim uvjetima. Ali vrijednosti koje se opažaju kada su strune ljudske svijesti zategnute, i tada uzvišene iz poštovanja, lako se rastvore kada prođe magični trenutak, i ne radi se samo o povratku na skučenost naše uobičajene svakodnevice, nego i o reakciji zbog prenaprezanja nametnutog naporom. U doba labavih veza, neprekidne žestoke propagande i metoda masovne mobilizacije, pojedincu je teže nego ikad prije jasno vidjeti i zadržati osjećaj vrijednosti, kakav god da on bio. Ipak, to je jedina karta i kompas koji posjedujemo da bismo stigli do naše luke. [Ⓐ]

Sengleskog prevela: Ivančica Krivdić

JUAN RAMÓN JIMÉNEZ PJESNIK SVJETLOSTI

Vesnica Bošnjak

... prema Platonu, poezija je povezana s ovim Lijepim i sa sjajem onog Istinskog. Tako bi istina i magičnost bile poput podloge svakoj autentičnoj poeziji.

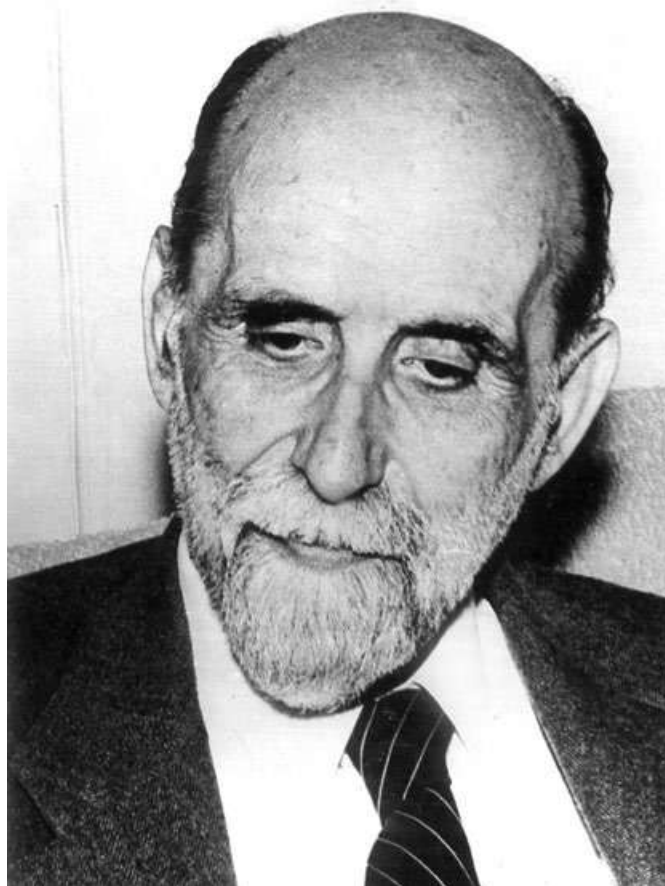
Jorge Ángel Livraga

Juana Ramóna Jiménez se smatra velikim umjetnikom lirike prve polovice 20. stoljeća te jednim od najutjecajnijih i najautentičnijih pjesnika tog vremena. Bio je glavni uzor pjesnika čuvene španjolske Generacije '27, uz Albertija, Cernudu, Lorcu i druge, generacije koja je naše stoljeće obogatala iznimnim umjetničkim ostvarenjima.

Njegova je poezija duboko misaona i mistična, a jedan od njegovih najvažnijih doprinosa modernoj poeziji bila je ideja "*čiste poezije*" (*poesía pura*). Jednostavnost, ogoljelost i čistoća međusobno su zamjenjivi pojmovi u Jimenezovoj poeziji. Čista poezija uklanja sav suvišan ukras da bi se svela na to da riječi prenesu samu bit stvari.

Radikalnim pročišćavanjem riječi Jiménez doseže *tišinu riječi*, što je njegov konačni cilj. Čista poezija i tišina blisko su povezane. Ništa ne govori bolje od tišine riječi, a da bi se to postiglo, riječi treba pročišćavati sve dok ne nestanu u tišini...

Njegova poezija predstavlja napor da se iznade neizreciva riječ, riječ koja je bit. Poezija traga za onim što je neizrecivo i tajanstveno, pa je zato i sama tajanstvena i neizreciva.

Jiménez je rođen u Mogueru, malom mjestu u Andaluziji, 23. prosinca 1881. godine. Prve zbirke objavio je s nepunih devetnaest godina, oko 1900. godine, što se podudaralo s procvatom modernizma u Španjolskoj. Godine 1916. i 1917. izlaze zbirke *Ljeto*, *Duhovni soneti* i *Dnevnik pjesnika mladoženje*. U tom vremenu mnogima je uzor, ali je bio i osporavan. Na vrhuncu njegova djelovanja izbija građanski rat u Španjolskoj (1936.), kada odlazi iz zemlje i putuje po Sjevernoj i Južnoj Americi. Smiraj pronalazi u Portoriku gdje će živjeti do smrti.

Jiménez je pjesnik raznovrsnog opusa, no kritičari posebno ističu jednostavnost i ogoljelost njegove kasne, zrele poezije, sabrane u knjizi pod naslovom *Lirika jedne Atlantide*. Pjesme su pisane u Americi između 1936. i 1954. godine, a knjiga je objavljena tek posthumno, 1999. godine u Barceloni.

U njegovu pjesništvu raspoznaju se dva razdoblja; počeo je sa zbirkom *Tužni napjevi* (*Arias tristes*, 1903.), pišući o samoći i prizorima apsolutne ljepote koji su bliski simbolizmu i modernizmu. Nastaju i zbirke poezije *Daleki vrtovi*, *Pastorale*, *Melankolija*, *Čarobne i bolne pjesme*.

Poslije je težio za "čistom poezijom", a stihovi mu se odlikuju ritmičnošću. Od mnogih pjesničkih knjiga ističu se *Dnevnik nedavno vjenčana pjesnika*, *Dnevnik pjesnika i mora*, *Potpuno doba s pjesmama novoga svijeta*. Sabrane pjesme objavljene su 1957. godine. Posebno je popularna njegova nevelika prozna knjiga *Sivko i ja* (*Platero y yo*, 1914.), u kojoj u poetskim crticama prenosi dojmove vezane uz odrastanje u Mogueru uz svog magarca. Bio je snažno vezan za rodnu Andaluziju i njen krajolik smatrajući da je ta zemlja napućena "čudesnim i tajanstvenim silama, ljepotama i skladom". Bila mu je izvor inspiracije i nostalgije.

Ozbiljan i tankočutan, Jiménez se nametnuo svojoj generaciji i književnoj javnosti iznimnim talentom. Iako je bio pod utjecajem francuskih simbolista te pjesnika Rubéna Daria, već se u prvim zbirkama vidjelo da može dati vlastiti ton. Bio je pretežno melankolik i romantik, sklon pastoralnim ugodajima. Stihovi su puni muzikalnosti, blagih tonova, suptilne igre bojama, svjetlošću i sjenkama. U pejzažima je prisutno beskrajno prelijevanje boja od zelene i žute do crvene i zlatne, a sve je obasjano čistom svjetlošću i bjelinom. Nazivali su ga *pjesnikom svjetlosti*. Svjetlost je u njegovim ranim stihovima pretežno fizička. Kasnije se od vanjskih ugodaja sve više povlačio u sebe, pa će u drugoj fazi stvaranja svjetlost postati nutarnja. Predmeti se pretvaraju u simbole unutrašnjeg osjećajnog i spoznajnog svijeta.

Brončani kip *Sivka* u Mogueru, autora Leona Ortege, kojeg je Jiménez portretirao u svom djelu *Sivko i ja*.

Jiménez se kroz život i umjetnost zatvarao u sebe. Snažne intuicije, tragao je za esencijom doživljaja i slika, nastojeći pjesme osloboditi svih ukrasa i suvišnosti.

Pisao je često o smrti, ljubavi i ljepoti. Ljubav je smatrao jedinstvenom ružom, u kojoj je sve sadržano i koja je sažeta slika svijeta. U svemu tome sadržana je pjesnikova težnja da se život sažme u najčišće iskre ljepote, kao bit svega. Bio je izrazito zaokupljen transcendentnom potragom za savršenom ljepotom i da se preko poezije ujedini s njom kako bi na taj način dosegnuo puninu duhovnog bića.

Jiménez je pjesnik kojeg su opijale boje i svjetlost, a iznad svega more u kojem je vidio vječnu trajnost. Rijeke su za njega prijatelji pjesnika, zbog šumora vode, zbog otjecanja i bježanja: "A stih je kao rijeka zemaljske vode koja je slična rijeci naše krvi što teče u ritmu srca."

Njegovo nas djelo ne može ostaviti ravnodušnim. Za sebe je sam zapisao da onaj tko ga hoće sresti u životu ili u smrti, neka ga traži samo u lijepome. Taj je stav izraz njegova mističnog zanosa i težnje prema Bogu koji predstavlja i najsavršeniji pojam ljepote.

Jiméneza se ubraja u red velikih europskih pjesnika, onih koji su pjesničkoj riječi dali novu snagu i sjaj. Nobelovu nagradu za književnost dobio je 1956. godine.

O vlastitom radu je rekao: "Književna umjetnost je stalna patnja za pjesnika; sumnjamo u točnost riječi, njihovu sposobnost da izraze ono što osjećamo u sebi. Nastojimo pronaći duhovnu vrijednost, unutrašnju bit."

Kao u mirnoj rijeci

*Kao u mirnoj rijeci, čelo nad papirom,
spokojno, odražava riječi,
što na svom nebu trepere, kao zvjezdane note
u labirintu zvona.*

*Note, što polako stvaraju, svjetlo od svjetla,
zvuk od zvuka
ružu od ruže, suzu od suze,
ne znam kakvu arhitekturu, svijetlu i raspjevanu,
koju mjesec duše razmekšava.*

*Beskraj kraj harmonije razbite i bezimene,
koja se, u ideji, nikad ne gasi;
uvelo lišće, stakla u bojama, jedinstveno cvijeće,
što se, u sjeni, zapliću.*

*Jedan upit čudesan, koji dopire do života
stazama preobraženim,
kao zalutala zora, koja po nebesima sna
srebrni pelud za sobom ostavlja.*

Samoća

*Svo si u sebi, more, pa ipak
kako si bez sebe, kako samo,
kako daleko, uvijek, od sebe samog!*

*Otvoreno u tisuću rana, svakog časa,
kao i moje čelo,
tvoji valovi odlaze, poput mojih misli,
i dolaze, odlaze i dolaze,
ljubeći se, rastajući se,
s vječnim upoznavanjem,
more, i nepoznavanjem.*

*Ti jesi a ne znaš,
srce ti udara, a ne osjećaš...
Kakva potpunost samoće, more samo!*

Nocturno

*Kuda god moja duša
Plovi ili hoda ili leti, sve, sve je
Njeno. Kako li je spokojna
Posvuda, uvijek,
Pa evo i sada na visoku pramcu
Koji među dva srebra rastvara duboku plavet,
Roneći do dna ili uzlazeći do neba!*

*O kako je tiha duša
Kad se domogne,
Kao čista i samotna kraljica,
Svog beskrajna carstva!*

S ružom

*Ima li ljepše molitve,
ima li veće čežnje
nego se nasmiješiti ruži
jutarnjoj;
primiti njenu svježju dušu
u našu dušu
i sve željeti
kroz miris njen!*

Ljubav

*Sve su ruže jedna ista ruža,
ljubav! – jedinstvena ruža;
i sve ostaje sadržano u njoj,
sažetoj slici svijeta,
u ljubavi! – jedinstvenoj ruži.*

...

*Baci današnji kamen,
zaboravi i usni.
Ako je od svjetla sazdan,
naći ćeš ga sutra,
pri sjaju zore,
u sunce pretvoren. ♣*

***Oni koji s razumom govore,
trebaju uporište tražiti u onom što je opće za sve,
isto kao i država u zakonu, i još mnogo čvršće.***

Heraklit